

FTAХР 18.67.09

Г.К. Көпбаева¹

¹ Қазақ ұлттық хореография академиясы
(Астана, Қазақстан)

ҚАЗАҚ КӘСІБИ КИНО СЫНЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Аннотация

Зерттеліп отырған ғылыми мақалада қазақ кино сынының кәсіби тұрғыдан қалыптасуы мен дамуы турасында сөз етіледі. Қазақ кино сыны – кино тарихы мен теориясының қалыптасуына жол ашқан кинотану ғылымының іргелі әрі көлемді, ауқымды кең саласы. Қазақ кино сынының бастамасы – алғашқы кино өнімдердің шығуымен тікелей байланысты. Ол мынадай кезеңдер арқылы қалыптасып, жаңа сатыға көтерілді:

I кезең: 1925–1950 жж. аралығындағы Алаш қайраткерлері және коммунистік партияның қайраткерлерінің киноөндіріске белсене араласуын айтамыз. Олардың қазақ кино өнерінің дамымай жатқандығын, киноқондырғылардың жоқтығын және кадр тапшылығын сынап, қазақ қаламгерлерінің кино үрдісіне ат салысуларын талап етуі болды;

II кезең: 1960–1980 жж. аралығын қамтитын іргелі кезең. Бұл жылдары қазақ кино сыны бірізділікке түсіп, арнайы оқу орынын бітіріп келген кәсіби мамандардың сын саласында қызмет етуімен және олардың арнайы осы салаға арнап жазған еңбектері, «Қазақфильм» киностудиясының алтын қорын жасақтауы, қазақтың ұлттық тарихы мен ерекшелігін танытатын фильмдердің түсірілуіне себепкер болды;

III кезең: 1990 жылдан қазіргі уақытқа дейінгі аралықты қамтитын, өсіп өркендеген, кемелденген және көптеген кәсіби кадрлармен толығуымен маңызды. Сыншы мамандардың мектебі қалыптасып, олардың алғашқы түлектері даярланып, әрқайсысының өзіндік жеке шеберханалар ашып, мамандар қатарының артуына дәнекер болуы.

Тірек сөздер: сын, кино сыны, кинотанушы, киносыншы, драматургия, фильм, монография, кинематография.

Г.К. Көпбаева¹

¹ Казахская национальная академия хореографии
(Астана, Казахстан)

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ КАЗАХСКОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КИНОКРИТИКИ

Аннотация

В данной научной статье говорится о формировании и развитии критики казахского кино с профессиональной точки зрения. Критика казахского кино – широкая сфера, которая открыла путь для основания истории и теории кино. Появления критики казахского кино напрямую связано с появлением первых кинопродуктов. Она формировалась через такие этапы, поднимаясь на новый уровень:

I этап: Активное участие деятелей Алаша и коммунистической партии в кинопроизводстве в 1925–1950 г. Они критиковали, что искусство казахского кино не развивается, отсутствие киноустройств и нехватку кадров, требовали, чтобы казахские писатели внесли свою лепту в кино процесс;

II этап: Основной этап включает в себя 1960-1980 г. Последовательность критики казахского кино, работа профессиональных специалистов специальных учебных заведений в области критики, написанные ими специальные труды в этой сфере, построение золотого фонда киностудии «Казахфильм» - все это послужило причиной для производства фильмов;

III этап: Период начиная с 1990 года по сегодняшний день является важным потому, что в это время появились много профессиональных кадров. Открылись школы специалистов критиков, выпустились первые выпускники, каждый из них открыл свою мастерскую, это послужило увеличению ряда специалистов.

Ключевые слова: критика, критика кино, киновед, кинокритик, драматургия, фильм, монография, кинематография.

G.K. Kopbaeva¹

¹Kazakh National Academy of Choreography
(Astana, Kazakhstan)

FORMATION AND DEVELOPMENT OF KAZAKH PROFESSIONAL FILM CRITICISM

Annotation

This article deals with the formation and development of criticism of Kazakh cinema from a professional point of view. Criticism of Kazakh cinema is a broad sphere that opened the way for the founding of history and the theory of cinema. The formation of criticism of Kazakh cinema is directly related to the appearance of the first cinema products. It was formed through such stages, rising to a new level:

Stage I: Active participation of Alash and Communist Party figures in the film industry in 1925-1950. They criticized that the art of Kazakh cinema does not develop, the lack of film facilities and the shortage of personnel demanded that Kazakh writers should make their contribution to the cinema process;

Stage II: The main stage includes 1960-1980. The sequence of criticism of Kazakh cinema, the work of professional specialists of special educational institutions in the field of criticism, the special works written by them in this sphere, the construction of the gold fund of the film studio «Kazakhfilm» - all this was the reason for production Movies;

Stage III: The period from 1990 to the present day is important because at that time many professional staff appeared. The schools of critics' specialists were opened, the first graduates were graduated, each of them opened his workshop, this served to an increase of a number of specialists.

Keywords: criticism, criticism of cinema, film critic, drama, film, monograph, cinematography.

Шығармашылық белестерге көтеріліп, өзгеше көзқарас ала келген 1950-1970 жылдар қазақ кино өнері үшін де, кино мамандары үшін де айшықты да айбарлы, дүбірлі де дүрмекті кезең. Тап осы тұста уақыт үнін тез ұғынып, қазақ еліндегі кино өнерінің дамуына талпынған қайраткерлік қырларымен, қаламгерлік қарымдарымен, ұйымдастырушылық қабілеттерімен кинотанушы мамандар оқшауланып шыға бастады. Олардың көздеген мақсаты – қазақ даласында өркендей бастаған кино өнерінің жақсысын

асырып, жаманын жасырмай, тұғыры биік тұлғалардың есімдерін, елеулі еңбектерін барынша елге таныту болды. Әрине, тарихи кезеңдерден өтіп, өзінің кино өнеріндегі жанрлық ерекшеліктерін айқындап алған қазақ киносы үшін ендігі жерде оған ғылыми зерттеулер мен жан-жақты талдаулар қажет. Оған қазақ ғалымдарының өресі де, пайым-парасаты да жетеді. Себебі мерзімді басылымдарда жарық көріп жүрген мақалалардың көпшілігінде ғылыми зерттеулерге сұранып тұрған сыни пікірлер мен тың мәселелерді көтеру басым болды. Осы кезеңде қазақ кино саласында Мәскеуден арнайы оқу орындарын бітіріп келген мамандар қатарымен толықты. Соның ішінде алғашқылардың бірі болып, кино мәселелеріне үлкен жауапкершілікпен қарап, кино туындыларға, әлеуметтік жағдайларға, кино саласының ақсап жатқан тұстарына қалам тарта бастаған – Қ. Сиранов. Қ. Сирановтың алғашқы жұмыстарында сынның ешқандай нышаны байқалмағанымен, оқырманға кино туралы түсінік беретін анықтамалық еңбек болды.

«Қабыш Сиранов – кино өнерінің шежірешісі, зерттеушісі ғана емес, оның өсіп-өркендеуіне тікелей араласып, еңбек сіңірген адам. Ол – ВГИК-тен арнайы білім алған қазақтың тұңғыш кәсіби сценаристерінің бірі. Қазақ тілінде қазақ халқының өміріне арнап алғаш сценарий жазған адамдардың бірі – осы Қабыш Сиранов. Оның «Ақ гүл» деген алғаш сценарийі бойынша соғыс жылдарында-ақ, тәп-тәуір фильм қойылды. Содан кейін Қабекең «Өмір жолы» (Д. Тарасовпен бірге), «Домбыра үнімен» сияқты қомақты сценарийлер жазды. Қ. Сиранов көп жылдар бойы кино өндірісін ұйымдастырушы-басқарушылардың бірі болды» [1, 3], – деп жазды жазушы, өнертану ғылымының кандидаты К. Смайылов. Ұлттық киноның шығармашыл кадрлары қалыптаса бастаса да, ұйымдастырушы кадрлар көпке дейін табылмады. Сондықтан да Қ. Сирановтың ұйымдастырушылық жұмысы қазақ кино өнерінде маңызды орын алды. Ұлы Отан соғысы кезінде Алматыда еліміздің біріккен Орталық киностудиясы іске қосылғанда, ол осы студияның директорының орынбасары болып қызмет атқарған. Одан кейін «Қазақфильм» директоры болған. Осы дереккөздерінен түйетін түйін, Қ. Сирановтың қазақ ұлттық кинематографиясының бастауында болған өнер қайраткерінің бірі. Көп жылдар бойғы еңбегін ол қазақ киносының туу, қалыптасу және өркендеу кезеңдерін зерттеуге арнаған.

Кинотанушыға жүктелетін тағы бір міндет – кино өнерімен қатар кино саласындағы жаңалықты саралай отырып, көрермен талғамын зерттеп, арнайы фильмдерге жазылған мақалаларды жариялап отыру. 1960-1970 жылдар кино туралы мақалаларды жиі жариялап, ондағы кемшіліктерді жазып жүргендердің ішінде Қ.

Сиранов белсенділік танытты. Дегенмен, оның мерзімдік басылымдарда жарық көрген еңбектеріне сараптама жасай отырып, шығармашылығын парақтасақ, алғашқы мақаласы 1939 жылы қазақ киносының тұңғышы «Амангелді» фильміне арналса, соңғы сараптамалық мақаласы 1978 жылы жарық көрген «Гауһартас» фильміне арналып жазылған. «Амангелді» фильмінің тууына арналған бірінші мақаласы «Қайтпас қайраттылықта»: «Халқымыздың қайтпас қайратты, қаһарман ұлы – Амангелдінің мәңгі өшпес образының киноэкраннан көрінуі қазақ халқы үшін, оның өнері үшін зор қуаныш, жаңа табыс», – деп жазды Қ. Сиранов. «Гауһартас» фильмі туралы жазылған «Жұлдызыңды сақтай біл» деген соңғы мақаласында: «– Мен сенің ұлың емеспін бе, әке? – дейді өзінің қателігін түсінген Тастан. – Балалар тек әкелерінің ізімен жүрер болса, мына өмір тоқтап қалмай ма? Мені орынсыз кінәлайсың! – дейді әкесі» [1]. Міне, дәл осы үзіндіні келтіре отырып, Қ. Сиранов фильмнің философиялық мәнін дәп басып көрсетті. Өз еңбектерінде ол сырттай бақылаушы емес, осы жас кино өнерінің қиындықтарына қинала, табыстарына қуана отырып тағдырына жауап беруші адам ретінде көрінеді. Әрине, бүгінгі күн – ертеңгі тарих. Өз заманында белең алып отырған мағлұматтарды қағаз бетіне түсіріп, ізінді басып келе жатқан зерттеушілерге бағыт сілтеп, бағдар беру үлкен міндет. Осындай міндетті сезінген Қ. Сиранов өзіне артылған жүкті үлкен жауапкершілікпен атқара білді.

Осы тарихи кезеңде қазақ кино өнері қырық жылдық өмір өткелінен өтіп, дүниеге жүзге жуық көркемсуретті фильм, жарты мыңға тарта деректі, елуден аса мультипликациялық ленталар әкелді. Ал, Қ. Сиранов өзінің қырық жылдық шығармашылық өмірі ішінде сексеннен астам көлемді мақалалар, «Киноискусство Советского Казахстана» деген көлемді еңбек және «Кино туралы әңгіме», «Кино, жылдар, ойлар» деп аталатын кітаптар жазған.

«Киноискусство Советского Казахстана» атты кітабының жазылуы үлкен құбылыс болды. Өйткені, кәсіби деңгейде жазылған қазақ кино өнерінің тарихын жасап шығарған туындыны оқырман ұзақ күтті. Мұнда маман сыннан гөрі кино өнерінің тарихына аса назар аударғандықтан еңбектің «Истоки» деп атаған бөлімінде тарихи деректерді асқан шеберлікпен, ғалымға тән қасиеттермен орынды қолданып отырды. Хроникалық сарында түсірілген фильмдерге де сараптама жасап, оны деректі фильмдердің режиссері О. Әбішевтің шығармашылығымен орынды ұштастыра отырып, қазақ кино өнерінің соғыс жылдарындағы кезеңін зерттеген.

Сыншы Қ. Сиранов Ш. Айманов, М. Бегалин, С. Қожықов, А. Қарсақбаев сияқты бірқатар режиссерлердің шығармашылық

жолдарын бағдарлап, сараптама жасаған. Ш. Аймановтың К.Гаккельмен бірігіп түсірген «Махаббат туралы аңыз» фильмінің тамаша талдаулары оқырманды еліктірген. Онда фильм мәселелеріне тоқталмас бұрын кино өнеріндегі әдебиеттің, соның ішінде, әсіресе, фольклордың тәрбиелік мәні мен маңызын айта келіп, фильмде оның алған орнын дәлелді деректермен көрсете біледі. Фильмнен бұрын қазақ театр сахнасындағы көрсетіліммен салыстырмалы түрде талдау жасап, ондағы тарихи кемшіліктерді айтқан. Алда автор Ш. Аймановтың жарық көрген фильмдеріне сараптама жасайды. Олардың қатарына музыкалық комедиялары «Біздің сүйікті дәрігер», «Ән шақырады», «Тақиялы періште», драмалары «Дала қызы», «Жол торабы», трагикомедиясы «Алдаркөсе», сонымен қатар «Атамекен», «Атаманның ақыры» фильмдеріне тоқталаған; М. Бегалиннің «Оның уақыты келеді», «Тұлпардың ізі», «Ел басына күн туса», «Мәншүк»; С. Қожықовтың «Біз Жетісуданбыз», «Егер әрқайсымыз болсақ...», «Қыз Жібек» сияқты сүбелі фильмдеріне талдауы көрнекті орын алады. Мәселен, режиссер М. Бегалиннің «Тұлпардың ізі» фильміндегі ерекшеліктерді аңғарып: «Режиссер барынша кейіпкерлердің психологиясына үңіліп, олардың ішкі жан дүниелерін ашуға тырысқан. Өз міндетімен қоса актерлердің, суретшінің, оператордың, композитордың жұмысындағы басты ерекшеліктерін мән беріп, артығын алып тастаған» деп ой толғатады.

Киноны көруші және түсініп, ұғынып бағалаушы жұртшылықтың талғамы мен көзқарасына орай арнайы жұмыстар жазылған. «Көрермендерді тәрбиелеу парызымыз» деген еңбегінде мұрат-мақсат тек фильм жасаумен тынбайтынын, сол фильмдерді көрермендерге түсіндіріп жеткізе білу қажеттігін сөз ете отырып, көрермен талғамын ең алдымен жоғары сапалы фильмдер тәрбиелейтінін ашып көрсетті. Сондай-ақ, тың игеру эпопеясының өлкесі болған Қазақстан кинематографистерінің осы эпопеяның кинобейнесін толық жасай алмай келе жатқанын, бұл істің қиын да қасиетті борыш екенін Қ. Сиранов әлденеше рет сөз етті.

Сыншы көргенін тізе бермейді. Ол жақсының жақсылығын, нашардың олқы жерін ашып көрсететін жанашыр. Сыншы Сирановтың қазақ кино сынына арналған еңбектері – қазақ кино сынының кәсіби тұрғыда дамып, қазақ режиссерларының шығармашылығының жан-жақты бағалануына орай жазылған сыни-зерттеу еңбек болып табылады. Әрине, біз Қ. Сирановты ВГИК-ті «Киносценарист» мамандығы бойынша тамамдаған драматург қана емес, оны қазақ кино сынының қалыптасуына зор үлес қосқан кино маманы деп тануымыз керек.

Киноның ғылыми дамуының негізін қалаған Қ. Сирановтың ізін басып, кино өнерінің дәрежесін ғылыми деңгейге көтеру

жолындағы талпыныстарды әлі де болса жалғастыра бастаған қаламгерлік қарымдарымен қатар кино өнері туралы әр басылымдарда ой өрбітіп жүрген Ш. Айманов, М. Бегалин, І. Омаров, Ә. Нарынбетов, Ә. Тарази, С. Қожамқұлов, К. Смайылов, т.б. сынды мамандар кино сыны мәселелеріне арнап мақалалар жазды. Әлбетте, кино сыны мәселелерін көтерген бұл мақалалар сын өнерінің дамуына қосылған үлес болды.

«Кино болса – жас өнер, бар құпиясы ашылып болмаған өнер, мүмкіндігі шексіз өнер – болашақтың өнері. Кино тілі – өзгеше тіл, ол тілді екінің бірі меңгере бермес, меңгере алмас. Кино өнер ғана емес, өндіріс, кино табыс көзі, буржуазиялық елдерде оңай баюдың көзі. Сондықтан да дүние жүзінде жыл сайын сан мыңдаған ленталар «еніп» жатады. Күн сайын сан жүздеген ленталар «өліп» жатады. Қазақ кино өнері әні-міне қайта шарықтайтын шағы таянған тәрізді. Бұл – үміт. Үміт – өмір өзегі» [2, 263]. Бұл профессор, жазушы-драматург Ә. Таразидың 2013 жылы жарық көрген көп томдығының ішіндегі кино өнеріне орай жазылған «Дән мен қауыз» эссесінен келтірілген үзінді. Драматург тарапынан бұл ойдың тууы алпысыншы жылдың басында қазақ кино өнерінің үміті, өзегіне айналған өмірінде талантты қаламгер, әлеуметшіл азамат, қажырлы қайраткер К. Смайыловтың қазақ кино өнері әлеміне бет бұруымен тікелей байланысты. Еліміздегі мәдени, саяси дамудың қандай да болсын қауырт шаруасынан қалыс қалып көрмеген Қазақстан Журналистер, Жазушылар және Кинематографистер одақтарының мүшесі, С. Сейфуллин атындағы сыйлықтың иегері, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, «Құрмет белгісі» орденінің иегері – К. Смайылов кино мәселелеріне терең тоқталып, салиқалы пікірлер мен күрделі мәселелер жазумен көзге түсе бастады. Тума талант иесі журналистік қайратын кинематографиямен ұтымды әрі тығыз байланыстыра білді. Кино сын өнеріне жаңа леп, жаңа серпін ала келді. Бар үміті де, арманы да қазақ киносының жағдайымен тығыз байланыста болып, сол жолда елеулі еңбек етті. «Киностудия – аса үлкен, өте күрделі, өз мінезі бар мекеме. Мен сондай ортаның бірі «Қазақфильм» киностудиясына отыз екі жасымда келіп, директор қызметін атқара бастадым» [3, 19] деп өз естеліктерінде автор атап өтеді. Бұған дейін К. Смайыловтың мерзімдік басылымдарда терең зерттеулер жүргізіп, меншікті елді мекендерге жауапты журналист, кейін келе редактор, жазушылық қасиетімен қатар телевизия саласында ауыз толтырып айтарлықтай жұмыстар атқарып, кемелденіп, алғыр маман болғаны белгілі. Дегенмен, кинотанушы, профессор Б. Нөгербектің тілімен айтқанда: «Камал Смайылов киногерлер үшін ең алдымен кинотанушы: кино зерттеушісі, кино сыншысы, «Қазақфильм» киностудиясының таптырмас басшысы.

Кинематография комитеті мен қазақ кино өнерінің дамуында, сондай-ақ, танымал режиссерлердің, операторлардың, сценаристердің, актерлердің, редакторлардың, менеджерлер мен продюсерлердің шығармашылық өмірбаянын тарих бетінде қалдыруға өлшеусіз үлес қосты» [4, 342].

К. Смайылов үлкен тартыс пен талас үстінде көп жылдар бойы қалыптасып қалған келеңсіз жағдайды түбегейлі өзгерте бастады. «Камал кино тағдырын уысында ұстады. Телевизия мен радионы да терең ұғып, басқарды. Алдына кірген министрлердің тізесі дірілдейтін кабинетте отырды. Камал өмірінің ең кемел кезеңі «Қазақфильм» киностудиясын басқарған жылдары. «Қыз Жібек», «Атаманның ақыры», «Тұлпардың ізі», «Ана туралы аңыз», «Көксерек», «Қараш-Қараш оқиғасы», «Қилы кезең», «Алдар көсе» фильмдерінің кіндік ағасы, кей кезеңдерде тіпті, тең авторы Камал болды десем, артық айтыпсың дей алмас ешкім» [2, 401] – деп Ә. Тарази өз ойын әрі сабақтай түседі.

«Кино – өте күрделі өнер, оның хал-жағдайы аумалы- төкпелі болып тұрады. Мен киноға келердің алында киноның халі қиын болған. Сырттан келген пысықайлар қаптап кетті. 1960 жылдардың басында жұртты күлдірудің орнына, өздері күлкіге айналған комедиялар бірінен соң бірі шығып, оларды Мәскеуден келген халтурщик киношылар жазып, қойып жатқан. Ақыры «Қазақфильм» орталық «Известия» газетінде «Қой мен экран» деген фельетонға ілікті» [3, 8] деп автор өкінішке толы сыни ойларын қалың оқырманымен бөлісті.

Төл режиссерларымыз Ш. Аймановтың, М. Бегалиннің, С. Қожықовтың, А. Қарсақбаевтың бүгінде алтын қорымызға қосылған ең сүбелі фильмдері сол кезде түсірілді. Н. Жантөрин, Ы. Ноғайбаев, Е. Өмірзақов, Ә. Өмірзақова, Ф. Шәріпова, А. Әшімов, Ә. Молдабеков, Қ. Жәкібаев, Т. Жаманқұлов, Н. Ықтымбаев, Ж. Құдайбергенов, Қ. Уәлиев сомдаған тамаша экрандық бейнелер К. Смайылов тұсында өмірге келді. «Қазақфильмге» басшылық жасаған К. Смайылов Г. Чухрай, А. Кончаловский, Н. Михалков, В. Соловьев, Т. Өкеев, Б. Шамшиев, Э. Оразбаев, Б. Мансұров сынды шын саңлақтарды Қазақстанға шақырған. Ә. Мәмбетов, Қ. Қасымбеков, Ә. Хайдаров, С. Райбаев, С. Нарымбетов сынды режиссерлерге дербес фильм қоюға сол кезден бастап сенім білдірген.

Жетпісінші жылдары кинодраматургия мәселесін ғылыми деңгейде зерттеп, өзінің ғылыми монографиясын жазған сыншы – К. Смайылов. Жоғары кәсіби деңгейде жазылған аталмыш еңбекте автор 1925 жылдар мен 1970 жылдар аралығындағы қазақ кинодраматургиясындағы бірде бір фильмді қалт жібермей талдай отырып, тарихына тоқталып, сілтемелер жасап ғылыми деңгейде

жазып шықты. Бұл тұста қарымды қаламгердің шығармашылық қыры сан қырынан көрінді: ол әрі жазушы, әрі публицист, әрі кинозерттеушісі ретінде қалыптаса бастады. Кино саласындағы К. Смайыловтың еңбектері бүгінгі ортада да өзіндік орнын, құнын жоғалтпаған. Оның жазған мақалалары бірін-бірі сабақтастырып, толықтырып, әр қырынан тануға мүмкіндік беріп келеді. Қазақ киносының шынайы жанашыры: «Бірде кино қайраткерлері бас қосып, кино өнерінің бүгінгі тағдыры, ертеңгі жолы жөнінде әңгіме қозғады. «Осы өнерді қалай өркендетеміз?» деп емес, «Киностудияны қалай бөліп аламыз, оны қалай ұстаймыз?» деген сөз болды. Сонымен, «Қазақфильм» бұдан былай екіге бөлінді. Бірі – бұрынғы киностудия секілді шығармашылықпен шұғылданатын продюсерлік орталық деп аталды, екіншісі – өндіріспен айналысатын кинофабрика болды. Солай-ақ болсын. Мәселе формасында емес, тамаша кино қалашығының қаңырап бос тұрғаны жанға батады» [3, 9] деген жанайқайын өз оқырманна арнады. Біздің қолымызда күрделі талдаулар мен сыни мақалаларды жазған Камал Сейітжанұлының мағыналы да маңызды 15 кітабы, 300-ге жуық мақалалары бар. К. Смайыловтың шығармашылығын қарастырған мәселелеріне байланысты кино өнеріне, драматургияға, киносценарийлерге қатысты жазылған ғылыми жұмыстары мен сыни мақалаларын, еңбектерін топтастырып, мынадай жүйеге жіктеуге болады:

- қазақ кино өнерінің шығу тарихы, даму жолына байланысты жазылған ғылыми зерттеулер қатары;
  - Қазақстан кинематографистер одағының жас кинематографистер съездері мен президиумдары, кинофестивальдер қарсаңында жазылған мақалалары;
  - өзі басшылық еткен жылдары «Қазақфильм» киностудиясының қалыптасу, даму тарихына байланысты жазған жұмыстар реті;
  - қазақ кино өнерінің жанрлары мен тақырыптары және көркем бейнелері туралы жазылған мақалалары;
  - қазақ кино өнерінің қайраткерлері туралы жарияланымдары;
- Сондай-ақ, киногоерлік публицистикасын жанрлық тұрғыдан:
- ғылыми зерттеулер;
  - баяндамалар;
  - естеліктер;
  - рецензияға жіктеуге болады.

Жалпы, қазақ киносының дамуына К. Смайыловтың сіңірген еңбегі шексіз. Күнделікті киноөндіріспен шұғылданып қана қоймай, кино өнерінің болашағына болжам жасап, бағамдады. Оның жастар тәрбиесіне деген жаңа көзқарастары, жаңашылдығы мен

тапқырлығы көзге түспей қалған жоқ. «Камал аға ұлт өнері дегенде ішкен асын жерге қоятын, оған риясыз беріліп ынта-шынтасымен қызмет ететін. Ағаның осы қасиеті өнерге деген, өнер адамдарына деген риясыз құрмет-инабаты атойлап көзге ұрып тұратын. Бүгінде қазақ киносы, телевизиясы, журналистикасында Камал ағаның сол қамқорлығын көріп тарыққанда қолдау тапқан жандар аз емес» [4, 217] деп айтқан жазушы, профессор С. Елубайдың пікіріне сүйенсек, өнер қайраткері К. Смайылов қазақ киносының дамуына зор үлес қосып, өркендеткен ірі мәдениет қайраткері. Бүгінгі таңда да өз шешімін әлі таба алмай келе жатқан үлкен мәселе тілдер туралы заң бойынша, біртіндеп барлық фильмдерді қазақша түсіруге, қазақша тапсыруға және алдымен өз елімізде өз тілімізде көрсету керек екенін жақтап, сол жағдайдың елімізде тұрақты орнығуына септігін тигізіп баққандардың алғашқысы осы – К. Смайылов. Шынымен де, бұл техникалық емес, шығармашылық мәселе. Режиссер-сценаристердің өзі қазақша ойлауға, түсінуге, жазуға тиіс. Сонда ғана кино қазақ психологиясына тереңдеп енетін болады. К. Смайыловтың тілімен айтқанда: «Қазақ киносы қазақ тілінде жасалуға тиіс. Өйткені, ол қазақтарды көрсетеді. Басқаша болуы мүмкін де емес қой. Бізде екі кемшілік, екі қиыр бар. Бірі – әлем киносы классиктерінің ұлтсыздық әдіс-тәсілдерін көріп, көшіріп алу, соған тікелей еліктеу, екіншісі – қазақтар туралы, солар үшін түсіреміз деп ескі сүрлеумен кету, отбасы, ошақ қасында қалу» [3, 10].

Сондай-ақ, Ә. Хайдаровтың бастауымен жасалған алғаш қазақ анимациясы қарлығашының ұшуына да К. Смайыловтың тигізген еңбегі зор.

Сексенінші жылдары кино өнерінің ғылыми саласы айтарлықтай ілгерілеп, сыншыл, ғылыми ой-пікірлердің дамуында үлкен серпіліс туындағаны байқалды. Сын жанрында мақала, талдау жұмыстары, бағалаушылық сипаты басым рецензиялар, шолу, хабар секілді түрлері дамып, кино сынының сипатын дамыта түсті. Газет, журнал беттерінде сын мақалаларының саны мен сапасы, белсенділігі артты. Сондай-ақ, соңғы жылдары қазақ кино сын өнері өркендеп, жан-жақты өсіп, жас сыншы мамандардың еңбектерінің сипатының өзіндік ерекшелігінен қазақ кино сын өнерінің дамуындағы талпыныстарды байқауға болады. Сонымен, қазақ кино ғылымында сын өнерінің өркендеу жолында біршама еңбектер жасалды. Әр қилы тарихи кезеңдерден өткен кино өнерінің жанрлық ерекшеліктерін, ғылыми тұрғыда талдап жазған ғалымдардың еңбектері, ашқан жаңалықтары, айтылған ой-пікірлері әр уақытта өз оқырмандарының көңілінен орын тауып қана қоймай, жас кинотанушылардың еңбек жолына себепші болатындары да сөзсіз.

Сонымен қатар, К. Смайылов тұсында қазақ кинотану ғылымына өзіндік ерекше ғылыми көзқарасымен келген ғалымдардың бірі – Р. Абдуллахатованы атап өткеніміз жөн. Сыншының еліміздің кино өнерін зерттеу жолында жасалған алғашқы тырнақалды еңбегі қазақ кино өнеріндегі әйелдер бейнесін ашуға арналса, кейінірек «Отан соғысына арналған қазақ фильмдеріндегі ерлік тақырыбы» атты ғылыми еңбегінде қазақ кино шығармаларының дидары мен жай-күйі, асқан асулары, алынбаған шындары, болашаққа деген жауапкершіліктері, уақыт шыңына орай идеялық көркем шығармалар жайында ой өрбітеді. Бұл уақытта түсірілген фильмдерді 1946-1953 жж. және 1954-1960 жж. деп екі кезеңге бөліп қарастырған. Сондай-ақ, автордың «Мұхтар Әуезов және кино» атты ғылыми еңбегінде әр шығарманы эстетикалық талдаумен қоса, өмірбаяндық әсерлі факторларды орынды қолдана білген. Әуезов шығармасындағы әйелдер бейнесін терең зерттеген автор бұл тұрғыда: «Әуезов әйелдерді толстойша да, түргеновше де көрген жоқ. Оның шығармаларында әйел тағдыры, тіпті бөлек, шынайы. Бәрінен бұрын оның әйелдері әлеуметтік тағдырға құрылған» [5, 91] деп, драматургтің әйел бейнесін ашудағы өзіндік ерекшелігін аша түседі. Әсіресе, «Райхан» фильміндегі бас кейіпкер Райхан бейнесіне өз бағасын бере отырып: «Райхан – қазақ экранындағы бойына адами құндылықтарды кеңінен сіңіріп, қоғамда жаңаша көзқарас орнатып, жаңа өмір бастауға ұмтылған әйелдердің топтамасын көрсеткен тұңғыш әйел бейнесі» [5, 88] дегенді айтады. Ал, Райхан бейнесіндегі Хадиша Бөкееваның актерлік ойынын талдай отырып: «Х. Бөкеева ойнаған Райхан – әлеуметтік ортада жаңа өмір бастап, бойына табиғатынан берілген қасиеттермен қатар, өзге де адами қасиеттерді ашуға ерік берген кейіпкер ретінде суреттелген. Қазақ әйелдеріне тән еңбекке деген жігерлігі мен бойындағы ұяңдығы өз үйлесімін орынды тапқан. Өмірдің жаңа белесіне қадам басуға ұмтылған жаңа кейіпкерге ескі көзқарастағы анасы да түсіністік танытып, қолдайтынын көрсетеді. Фильмдегі Райхан мен оның анасы сол кездегі әлеуметтік ортадағы әйел бейнесінің әлеуетін ашық көрсеткен» [5, 90] деген орынды пікірін қалдырды.

Жоғарыда атап өткен «серпілістің» бастамасында қазақ кинотану ғылымының «сын» саласының кәсіби тұрғыдан дамуына, өркендеп, қарыштауына атсалысып, өзіндік табиғаты мен ғылыми сипатына теориялық ізденіс жасап жүрген еліміздегі білікті маман – өнертану ғылымының кандидаты, профессор, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Б. Нөгербекті ерекше атауымыз шарт. Ол бүгінде қазақ кино сынының кәсіби сыншысы, өзінің ғылыми мектебін қалыптастырған көрнекті кинотанушы. Кинотанушы Б. Нөгербектің қазақ кино өнерінің дамуы барысындағы жазылған

сыни, сараптамалық еңбектері сөзімізге дәлел. Мысалы, классикалық туындылардың нақты тарихи уақытқа сыймай, өткен мен бүгінгінің арасын еркін жалғап жыл озған сайын бүкіл адамзаттық мәдени контексте рухани маңызының арта түсетінін сыншы өзінің сыни мақалаларында ерекше мән береді. Жазушы М. Әуезовтің «Абай жолы» романы осы қатардағы туындыларға жататынын жақсы білетін қалың жұртышылықтың «Абай» фильмін асыға күтуі де осы себептерден заңды еді. Бұл тұрғыда сыншы Б. Нөгербектің қазақтың данышпаны, кемеңгер Абай бейнесін М. Әуезовтің «Абай жолы» романы желісі бойынша киноэкранға шығарған А. Әмірқұловтың аталмыш фильміне жазылған «Абай» біз күткен фильм бе?» («Қазақ әдебиеті» газеті №33, 12 желтоқсан, 1995 ж.) атты мақаласы интеллектуалдық сипаттағы сыни талдаудың жоғары түріне жатады. Олай дейтініміз, мақалада: «Әдеби сценарийде «Абайдың жастық шағы» деп аталған туынды экранға әрі қысқа, әрі көп мағына сыйғызардай «Абай» деген атпен шықты. Кинотуындыны көре отырып, көкейге ұялаған ой мынадай: «Абайды» әртүрлі көзқарас жүйесіне салып пікір түюге болады. Сондықтан да «Абай жолы» роман-эпопеясына жақсы таныс көрерменнің пікірі бір бөлек, роман туралы, мүмкін, тіпті Абай туралы толымды хабары жоқ көрерменнің пікірі және бір бөлек. Ал экранда кейіпкер жасаудың кинематографтық дәстүрлерін жақсы білетін көрермен, тіпті өзгеше пікір-көзқараста қалады. Енді осы көзқарастардың әрқайсысының нобайын қарастырып көрейік» деп сабақтаған сыншы үш түрлі көзқарасты анықтайды. Сондай-ақ, автор үш түрлі көзқарас арқылы киноның сапасын анықтайды. Біріншісі – «Абай жолы» роман-эпопеясын оқып, тоқыған, жетік білетін адамның көзқарасы. Екіншісі – жазушы М. Әуезов шығармасын оқымаған көрерменнің көзқарасы. Үшіншісі – кинематографтық көзқарас, маманның көзқарасы. Бұл үш көзқарас арқылы – тұтас қазақ кино өнімінің сапасына талдау жасаған. Сыншы фильмді асырып сынап та, мақтап та әуре болмайды. Тек «мақтамен бауыздау» әдісін тиімді пайдаланған. «Фильмнің еуропалық стандарттармен монтаждалуы кинематографтық баяндауда түсінбеушіліктер тудырады: француздықтар монтаждаған фильмде көптеген эпизодтар мен сахналардың не басталуы немесе аяқталуы, логикалық байланыстары жоқ. Мұның бәрі жинақтала келе фильмнің ортасына қарай драматургиялық қуат-қарқынды бәсеңдетіп, көрерменнің фильмге деген ықыласын кемітеді» немесе «Фильмнің сценарлық қисын-жолдары ап-анық та түсінікті. Бірақ фильмнің финалында қасиетті орда-мешіттің орнына әлі салынып бітпеген мешіттің қарабайыр бутафоралық декорациясын көргенде көңіл құлазиды. Үлкен істі соңына дейін логикалық қисынға, келісім-үйлесімге жеткізе алмайтынымызға

ішің ашиды» деген екі пікірден-ақ, сыншының кәсіби дәрежесін және оның өз саласының білгірі екенін бағамдайсыз.

Сыншы қазақ киносының болашағына алаңдайды. Экранға шығар кино өнімнің сапалы болғанын қалайды. Мәселен, «Абай» фильмі жайындағы мақаласында: «...Шын жүректен шынайы көңілден шыққан бұл пікірлер дұрыс қабылданар деп ойлаймын. Өйткені, қазір жас режиссерлер де, атақ-даңқы жер жаратын режиссерлер де тарихи тұлғаларымыз, мысалы, Абылай, Құрманғазы, Райымбек, тағы басқалар туралы фильмдерге жобаларын дайындап, жұмысқа кірісуге ынтық болып-ақ жүр. Ал тарихи фильмдер дәл осы «Абай» фильмінің «жолымен» кете берсе нәтижесі қандай болмақ? Қандай фильмдер көреміз онда? Мерейтойлық даталарға арнап түсірілген есеп фильмдерді ме? Немесе ешкім көруге қызықпайтын, не залда оншақты адам ғана отыратын фильмдерді ме? Әлде мақсат шетелдік кинофестивальдерде бір рет қана көрсетілетін фильмдер түсіру ме? Әзірге жауап жоқ...» [2] деп түйіндейді. Ал, «Абай әндері және қазақ киносы» мақаласындағы басты ерекшелік зерттеушінің киноценарий мен әдеби нұсқасының арасындағы айырмашылықтарды арнайы мысалдар келтіре отырып талдауында болды. Зерттеуші Б. Нөгербек әдеби нұсқасындағы әр кейіпкердің бейнесін ашудағы драматург сөздерінің экранда басқа өзгеріске ұшырағанына қынжылады. «Қаралы сұлу», «Көксерек» фильмдерін де сыншы өз тарапынан тыс қалдырмады. Сол себепті қазақ киносындағы кинотанушының ерекше кәсіби сыни жұмыстары әр кез жоғары бағаланып, құндылығын күн өткен сайын арттыра беретіні сөзсіз. Салмақты да, салиқалы тұжырымдары қашан да өз орнын табуда. Бір кино өнімнің қателігі – келесі жолы жарыққа шығар фильмге сабақ болуы тиіс дегенді меңзейді. Автор қарапайым арифметикалық есептің амалы сияқты, режиссерлерге қарапайым ғана талап қойып отыр. Сыншы – сөздің әділін айтар қорғаушы да бола алады, сөздің шешімін қояр сот та бола алады. Сонымен қатар, сыншы көңілі толмаған кино өнімді айыптай да алады. Біз, сыншы, кинотанушы Б. Нөгербектің әрбір мақаласынан осыны аңғарамыз. Бұл – сыншының сыншы ретіндегі өзіндік биіктігі.

Кинотанушы Б. Нөгербек «Арзанқол киноның дәурені жүріп тұр...» атты «Алтын Орда» (22 желтоқсан, 2006 ж.) газетіне берген сұхбатында бүгінгі қазақ және әлем кинотуындылардың сапасы жайында толымды пікір, ұтымды ой айтқан. Мысалы, «... ал енді «Гладиатор», «Соңғы самурай» өте үздік шыққан фильмдер. Және бұл фильмдер – өзіндік мақсатпен түсірілген туындылар. Біз де соған ұмтылдық, бірақ, жете алмай қалдық. Ол олқылықтың орнын «Көшпенділер» толтыруы керек еді, өкінішке орай ойдағыдай

шықпады. Бұл фильмде көшпенділердің бейнесі жоқ. Көшпенді деген кім, ол жанағы самурайдан, өйтпесе, американдық ковбойдан несімен ерекшеленеді? Осы жағы ескерілмей қалды. Осы бейнені ашқанда ұлттық сипаты көбірек болар еді де, сол жанрдағы жаңалық ретінде қабылданатын еді. Менің жеке пікірім, біз «Көшпенділерде» тек американдық модельдің ықпалынан шыға алмай қалдық» [6, 10] деген.

Сөзіміздің барысында айтып өткеніміздей киносыншы Б. Нөгербек ұлттық киноның «болашағына» алаңдайды. Сөзімізге: «...кинофестивальдер керек. Біріншіден, режиссерлер танымал болады. Туындыларының жарыққа шығуына жол ашылады. Қазір «Шәкен жұлдыздарында» жүлде алған фильмдер Италияда, тағы басқа да елдерде көрсетіліп жатыр. Оның бір жақсы жері, әлемдік кинонарықтағы белгілі продюсерлердің назарын аударады. Сондықтан фестивальдердің артықшылығы жоқ. Соңғы екі-үш жыл көлемінде өтіп жатқан «Шәкен жұлдыздары», «Еуразия» фестивальдерінде бұрын біз танып, білмеген елдердің кинолары көрсетіле бастады» деген пікірі дәлел бола алады. Киноның «болашағы» дегеніміз – фестиваль ұйымдастыру. Фестиваль – кино нарығына арналған үлкен жәрмеңке. Әр ел өзінің «үздік» деген киносын қазылар мен сарапшылар назарына ұсынады, режиссерлер жиналып, қарап, тамашалайды. Бастысы – кино өнімінің өсу деңгейі таразы басына түседі. Біздің қазақ кино нарығына осындай ірі фестивальдер керек екенін, оның маңыздылығы мен пайдасы автордың да назарынан тыс қалмаған.

Сондай-ақ, кинотанушы Б. Нөгербектің қаламынан туындаған «Біз көріп жүрген фильмдер немесе бүгінгі көрермен талғамы қандай?» («Парасат» журналы, №2, 2007 ж.) деп аталатын сыни мақаласында тек кино фильм мәселесі ғана емес, сонымен қатар, кино нарық, прокат, кино фильмдердің насихатталу жарнамасы, кинотеатрлардың жағдайы, жекеменшік және мемлекеттік кинотеатрлар, «Қазақфильм» мекемесінің тағдыры, жекеменшік кинотеатрлардағы «атыс», «шабыс» сияқты лаңкестік желі бойынша түсірілген «ұсқынсыз» кинолардың көрсетілімге енуі, кинодраматургтердің хал-ахуалы жеке-жеке көтеріледі. Автор ойын «кино туралы арнайы заң» шығару керек деп топшылайды. Ал, «Біздің режиссерлер бір киномен бәрін жеткізгісі келеді... жеңіл жанрдағы фильмге барғысы келмейтіні де сол...» атты («Айқын» №17, 28 қаңтар, 2005 ж.) сұхбаты мен «Бізде жанбай жатып сөнетін «жұлдыздар» көп...» деген «Жас қазақ үні» (№19 (444) 2010 ж.) атты сұхбаттарының көтеріп тұрған жүгі ауыр, сапалы ойлардың жиынтығы. Мысалы, «Бізде фильмдер тапсырыспен белгілі тұлғалардың мерейтойына байланысты ғана түсіріледі. Мәселен – «Абай», «Жамбыл». Ол фильмдердің қандай деңгейде шыққаны

бізге мәлім. Тапсырыспен түсірілген басқа фильмдердің жайы да мәз емес. Мысалы үшін, «Көшпенділер» фильмін түсіргенде де қате жібердік. Абылай хан туралы тарихи фильм түсіруді мақсат еттік те, оның формасын коммерциалық, продюсерлік киноға айналдырып жібердік. Ал, продюсерлік киноның сюжеті жеңіл, тілі болуы қажет. Сонымен қатар, продюсерлік киноның – голливудтық үлгіге сай, өзіндік шаблондары бар. Біз бір оқпен екі қоянды атамыз деп жүріп, шын мәнінде, екі қайықтың басын ұстаған адамның күйін кештік, ақыры. Өйткені, онда Абылай ханның өмірбаяны мүлдем қозғалмаған» [6, 7] деп, сынға алады.

Сыншы Б. Нөгербек: «Қазір жекеменшік студиялар дамып келе жатыр. Ақан Сатаевтың «Рэкетиры», «Ағайынды», «Адасқан» сияқты фильмдерінің деңгейі өте жоғары екенін айта кеткеніміз жөн» [6, 7] деп, Тәуелсіздіктің екінші онжылдығында түсірілген киноларға жақсы баға берсе, енді бірде: «Ең бастысы – біз киноны қалыпты жүйе, яки, өндіріс ретінде қарастыруымыз керек. Ол үшін – кино шығарылу керек, оны көрсететін прокат болу керек. Үкімет киноға ақша бөледі, бірақ, мемлекеттің өзінің прокаты жоқ. Барлық кинотеатрлар жекеменшік. Олар көптеп қаржы түсіру үшін голливудтық киноларды көрсетуге тырысады. Өйткені, жекеменшік кинотеатрлардың көпшілігінің өзіндік қаржылық саясаты бар» деп, кино нарықтың мәселелерін көтереді.

Б. Нөгербек – кино өніміне жанашыр, тілеулес маман. Ол – қазақ киносының тұғыры биік, оқ бойы озық болғанын қалайды және өзінің шәкірттерін сапалы маман болуларына үгіттейді. Мысалға, кинотанушы: «Біздің кинематографиямыз әлі жас. Жаңа ғана дамып келе жатырмыз. Кәсіби шеберлікке келетін болсақ, бізде арнайы киноактерлар дайындалмайды. Кеңес заманында кинематография институтында, режиссерлер актерлік шеберханасында дәріс оқыған. Мысалы, бізге қазіргі таңда Ресейдің Сергей Герасимов, Сергей Соловьев сияқты белгілі кинорежиссер-ұстаздардың тәжірибесі жетіспейді. Олар өз студенттерін фильм түсіру үрдісіне тікелей актер, суретші, оператор ретінде қатыстырып отырған. Бұл тәжірибе осы күнге дейін зор жемісін беріп келеді. Осы тұрғыда мамандар дайындау мәселесін біз де жетілдіре түсуіміз қажет» деп, кинотану ғылымындағы тұтас мәселені де тілге тиек етеді. Шындығында, Қазақстандағы кинотану ғылымындағы аса күрделі мәселе – маман даярлау, оның шеберлігі. Өйткені, теория мен тәжірибе қатар жүруі керек екені ғалымның әрбір мақаласында айтылады.

Сыншы, ғалымның «Көшпенділер» – «nomad» кімге арналған фильм?» мақаласы – бір ғана фильм арқылы тұтас қазақ кино өнерінің бүгінгі сикын ашып береді. Көлемді еңбек. Толғамды еңбек. Жанайқай зар. Зар дейтініміз – «Бұл киножоба миллиондаған

шетел көрермендеріне біздің тарихымызды да, дүниетанымызды да жеткізбейді. Фильмді қарап жапон самурайынан немесе еуропалық рыцарьдан көшпелінің айырмашылығы неде екенін білмейсіз. Ал, жоба авторы Рүстем Ибрагимов айтқандай, оның мақсаты көшпелі – номадтың кинобейнесін жасау еді ғой. Өкінішке орай, мен экраннан Мансұрды (Абылайды) ғана емес, адамзат тарихындағы маңызды рөл атқарған, әлемге көшпелі өркениетті әкелген номадтың авторлар уәде еткендей жалпыланған бейнесін де көре алмадым» [7, 8] деуі. Міне, көрдіңіз бе, «Көшпенділер» фильмі – тұтас қазақ елінің тарихын көрсетуі керек еді, бірақ, фильм көрсетуге де тырыспады. Автор мақаласында «неден ұттық?», «неден ұтылды?» деп, өз ойын былайша қорытады: «Өкінішке орай, «Көшпенділер» мерейтойларға арналған «Абай», «Жамбылдың жастық шағы» сынды «тапсырысты» фильмдердің сәтсіз қатарын толықтырды» [6, 9] деп өкінсе, «Сөз жоқ, «Номад» киножобасы «Қазақфильм» киностудиясының техникалық жетілдірілуіне ықпал етті. Авторлардың сендіруінше, бұл мақсатқа 5 миллион доллар жұмсалды. Рас болса, жобада қолданылған кинотехника, салынған декорация өзге де фильмдерде қолданылса игі еді» [6, 9] деп, «ұтқанымызды» ұлықтайды. Осы орайда, «Көшпенділердің» декорациясының «Жау жүрек мың бала» фильмінің декорациясына «шапағаты» тигізгенін айта кету жөн болар.

Сыншы Б. Нөгербектің қазақ кино өнерінің сынын қалыптастыру, жандандыру мақсатында көлемді мақалалар жазғанын аңғардық. Соның әрбірін алып қарасаңыз, әрқайсысының мазмұны мен идеялық ерекшелігі, көтеріп отырған тақырыбының ерекшелігі, оны жетік білуі – таңқалдырарлық жайт. Мысалға, режиссер С. Нарымбетовтің «Көзімнің қарасы» фильмі туралы жазылған «Балалықпен қоштасу» («Қазақ әдебиеті», №30, 29 шілде, 1994 ж.), «Өнер өкілдері өкпелі...» («Егемен Қазақстан», №98, 16 мамыр, 2001 ж.) мақалаларында Отандық кино өнерінің дамуы, нарықтық-экономикалық замандағы хал-жағдайы, нарықтың тікелей кино өндіріске тигізген әсері жайында түрлі мәселелер көтереді. Әрбір мақаласын оқып шықсаңыз, сыншы Б. Нөгербектің уақыттың ахуалын бағамдай отырып, сараптама жасағанын аңғарамыз. Ол заңды да. Сыншы – болашақты болжайды, өткенді саралайды, бүгінгіні бағамдайды.

«Шәкен аға «кино – елдің төлқұжаты» деп түсінді» («Аңыз адам» журналы, №13, 2011 ж.), «Шәкен жұлдыздарының» ең алғашқы форматы менің көңіліме көбірек қонады...» («Айқын» газеті, №117, 17 қыркүйек, 2005 ж.), «Ресейден актер шақыру – құлдық сананың көрінісі» («Халық сөзі» газеті, №20, 15 наурыз, 2011 ж.) атты сұхбаттарында айтылған ойларының өзі – құнды,

ерекше, тартымды. Әрбір болашақ кино сыншысы болғысы келетін маманға сыншы Б.Нөгербектің сыни бағыттағы мақалалары – кино сыншының кәсіби «әліппесі» боларлық дүние екенін айта кеткеніміз әбден орынды. Біз сыншы Б. Нөгербектің сыни мақалалары мен сын-зерттеу еңбектерін – қазақ кино сыншының дамуына қосылған үлес деп білеміз. Сондықтан, ол – қашан да болсын, қай уақытта болсын өзінің ұстаз ретіндегі ең биік межедегі орнында тұрады және тұра бермек.

Қазақ кәсіби кино сыншының қалыптасуына үлес қосқан К. Айнағұлова, Қ. Әлімбаева, Р. Оспанова, Г. Әбікеева сынды кинотанушы мамандарды да ерекше атап өтуіміз шарт. Десек те, олардың еңбектерінде қазақ кино сыншына арналған ой-пікірлерден гөрі, киноның тарихы, оның жанрлық түрлерінің дамуы жайындағы айтылған пікірлері басымырақ болды. Олардың қазақ киносының тарихын қалыптастырудағы еңбектері турасында алдағы тарауда кеңінен тоқталатын боламыз.

Сонымен, қазақ кино ғылымындағы сын өнерінің өркендеу жолында біршама еңбектер жасалды. Әр қилы тарихи кезеңдерден өткен кино өнерінің жанрлық ерекшеліктерін ғылыми тұрғыда талдап жазған ғалымдардың зерттеулері, ашқан жаңалықтары, айтылған ой-пікірлері әр уақытта өз оқырмандарының көңілінен орын тауып қана қоймай, жас кинотанушылардың еңбек жолына да себепші бола білді. Соңғы жылдардағы жас сыншы мамандардың сын саласына байланысты жазған зерттеу еңбектерін бағамдасақ, оның өркендеп, жан-жақты өсіп, қазақ кино сын өнерінің дамуындағы талпыныстарын, құлшыныстарын ерекше байқауға болады. Осы тұрғыдан кинотанушы Н. Мұқышева, Г. Наурызбекова, Г. Мұрсалимова, И. Смайлова, Г. Көбек, Б. Нөгербек, А. Айдарова, М. Ергебеков, Ж. Ташимовтар, яғни Тәуелсіздік жылдарындағы «Кинотану» мамандығының түлектері кәсіби сынның дамуына бүгінде өз септіктерін тигізіп жүрген білікті мамандар деп айтуға негіз бар.

Әдебиеттер:

1. Смайылов К. Қазақ киносының қайраткері // Кино, жылдар, ойлар. – Алматы: Өнер. – 1983. – 160 б.
2. Тарази Ә. Тәж // Дән мен қауыз. VII том. – Астана: Фоллиант, 2013
3. Смайылов К. Қазақ киносы. – III том. – Алматы: «Қазығұрт», 2004
4. Сан қырлы тұлға. Камал Смайлов туралы естеліктер. Құрастырғандар: Н.Н. Шманова, Б.Р. Нөгербек. – Алматы, 2012. – 384 б.
5. Абуллахатова Р. К вопросу создания женских образов в казахских фильмах. – Алматы: Изв.АН КазССР. Сер.Общ.Наук. – 1969. – № 1.
6. Нөгербек Б. «Арзанқол киноның дәурені жүріп тұр...» // «Алтын Орда». – 2006. – 22 желтоқсан.
7. Нөгербек Б. Көшпенділер» – «nomad» кімге арналған фильм? // «Ақжол-Қазақстан». – 2016. – 12 тамыз.